SD8007/Eureka 3.24 irish 11/5/07 9:55 am Page 1

Comórtas Eitleáin Eureka

Torthaí an Chomórtais

Go raibh míle maith ag na daoine ar fad a chuir isteach ar chomórtas na n-eitleán in eagrán 18 d'Eureka. Bhí an-spórt againn ag léamh na dtreoracha ar fad, ag déanamh na n-eitleán, agus ar ndóigh, á gcur ag eitilt! Bhí caighdeán na n-iarrachtaí chomh hard sin go raibh sé an-deacair na buaiteoirí a roghnú. Is mór an trua é nár chuir aon duine iarracht isteach trí Ghaeilge. Mar sin féin, thugamar uainn dhá dhuais.

Comhghairdeas le: Cáthal Carolan ó Scoil Cholmchille, Co. na Mí agus Megan Weston ó Scoil Náisiúnta Lusca, Co. Átha Cliath.

Seo duit na treoracha – is féidir leat na heitleáin pháipéir a dhéanamh agus a thástáil tú féin.

DEARADH CHÁTHAIL:

Thaitin treoracha Cháthail linn mar bhí siad an-soiléir agus bhí sé éasca iad a leanúint. Rinne sé sár-eitleán agus bhain sé féin taitneamh as é a thástáil. Maith an buachaill!

1. Faigh bileog A4 páipéir.
2. Fill dhá thriantán isteach ag barr an leathanaigh.
3. Fill an bhileog ina dhá leath.
4. Cas anuas liopa (flap) ar an dá thaobh.
5. Cas anuas liopa eile ar an dá thaobh.
6. Cas anuas an liopa deireanach ar an dá thaobh – seo agat anois an 'Scairdeitleán Trodaíochta'.

Nod (tip) ó Cháthal maidir leis an tástáil: Úsáid cailc chun fad na heitilte a thástáil.

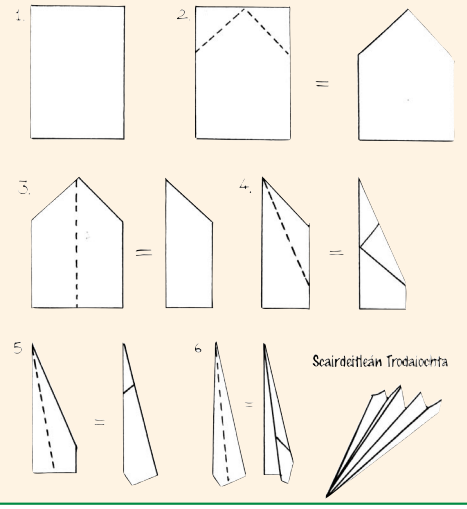

DEARADH MHEGAN:

Thaitin dearadh samhlaíoch (imaginative) Mhegan linn. Rinne sí tástáil an-eolaíoch ar a heitleán. Maith an cailín!

1. Faigh bileog A4.
2. Fill í ina dhá leath ar a leithead (widthways).
3. Fill arís í ar a leithead.
4. Fill arís í ar a leithead.
5. Oscail amach í agus ba cheart go bhfeicfeá línte mar seo (féach ar an léaráid).
6. Fill í ina pléataí (pleats) isteach agus amach, ag úsáid na línte mar threoir (féach ar an léaráid).
7. Leag síos í. Bíodh ceithre phointe ag gobadh aníos. Beir ar bhun na bileoige amhail is (as if) go raibh tú ag breith ar ghaothrán (fan).
8. Fill an bun (a bhfuil greim agat air) ina thriantán – anois beidh gob (point) agat ansin.

9. agus 10. Fill beagáinín eile sa chaoi gur féidir leat í a fhilleadh thart timpeall ar an taobh eile chun í a láidriú (féach ar an léaráid).

11. Fill an dá phléata a bhí taobh istigh sa chaoi go ngreamaíonn siad le chéile.
12. Ag obair ar cheann de na pléataí taoibhe, fill beagáinín de aníos – beidh sé cosúil le heite ag gobadh amach. Déan an rud céanna ar an taobh eile.
13. Bain taitneamh as!

Nod ó Mhegan: Caithfidh na fillteacha bheith géar.

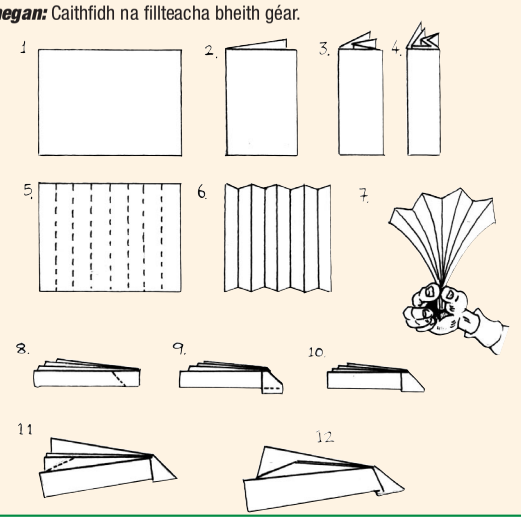

FREAGRAÍ AR 'SLIOGÁIN MHARA', LEATH. 2

A = Diúilicín B= Scian mhara C = Muirín D = Cuachma

FREAGRAÍ AR 'AINMNIGH AN IASC SIN', LEATH. 3

A = Ronnach B = Trosc C = Leathóg D = Roc

eureka

Foilsíonn an Irish Independent Eureka, i gcomhar leis an Ionad Oideachas Eolaíochta ag Coláiste Phádraig, Droim Conrach, BÁC 9, le tacaíocht ón gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

TAIGHDE & TÉACS:
Paula Kilfeather, Helena Jeffreys, Clíona Murphy & Janet Varley.

An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta

AISTRITHEOIR: Bairbre Ní Ógáin
EAGARTHÓIR: John Walshe
DEARADH: Smart Design
SCRÍOBH CHUGAINN:
Debbie Brennan, Eureka, Irish Independent, 27-32 Sraid Thalbóid, BAC 1.
LÍNE DO CHUSTAIMÉIRÍ:
Fón 023 32879
CUIR RÍOMHPHOST CHUIG:
eureka@unison.independent.ie
www.independent.ie/eureka

Centre for Science Education

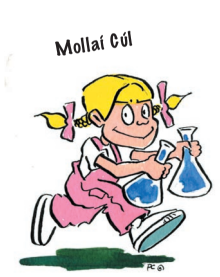

Irish Independent

eureka

Buaiteoir 2005 – Gradam Domhanda an Léitheora Óig – Cumann Domhanda na Nuachtán (WAN)

Irish Independent Forlíonadh Eolaíochta do Scoileanna

Imleabhar 3, Eagrán 24
17ú Bealtaine 2007

Cois Farraige

Déan do rogha rud cois farraige – ach bí aireach!

Ní fada uainn laethanta saoire an tsamhraidh. An mbeidh tú féin agus do chairde ag caitheamh saoire cois farraige? Tagann na mílte cuairteoir chuig Éirinn gach bliain ar laethanta saoire an tsamhraidh. Is oileán í Éire agus mar sin, tá a lán tránna againn in Éirinn mar go bhfuil farraigí thart timpeall ar an oileán ar fad. Creid nó ná creid, tá **líne chósta** na hÉireann níos faide ná línte na gcóstaí i dtíortha atá níos mó, m.sh. an Fhrainc agus an Spáinn. Tá cósta na hÉireann 1448 km ar a fhad. Ní bhíonn tú riamh rófhada ón bhfarraige, is cuma cá bhfuil cónaí ort in Éirinn.

I Mí Meithimh anuraidh, fuair 78 trá in Éirinn **'An Bhratach Ghorm'**. Is gradam (award) timpeallachta í seo. Sula bhfaigheann trá an gradam seo, caithfidh uisce na trá bheith glan go leor le snámh ann; caithfidh an trá bheith saor ó bhruscar agus caithfidh eolas faoi thimpeallacht na trá a bheith le fáil ag daoine. Gach bliain, bíonn méadú ar líon (number) na dtránna a bhíonn ag iarraidh An Bhratach Ghorm a fháil. Déan iarracht a fháil amach an bhfuil An Bhratach Ghorm ag trá a dtugann tusa cuairt uirthi.

Ach tá níos mó ar siúl cois farraige ná snámh agus bádóireacht. Tá muintir na hÉireann ag tosú ar chósta na hÉireann a úsáid chun **fuinneamh** a dhéanamh. In eagráin eile d'Eureka, léigh tú faoi fhuinneamh **inathnuaite** (renewable) agus faoi fhuinneamh **neamh-inathnuaite** (non-renewable). Is fuinneamh inathnuaite é an fuinneamh a fhaighimid ón ngaoth. Is féidir é a úsáid chun **leictreachas a ghiniúint** (produce). Tá **feirm ghaoithe** le feiceáil amach ó chósta Chill Mhantáin. Casann an ghaoth na **tuirbíní** (turbines) gaoithe atá suite amuigh san fharraige. Gineann na tuirbíní seo leictreachas. Bíonn fuinneamh sna taoidí (tides) agus sna tonnta freisin. Faoi láthair, tá eolaithe ag déanamh turgnamh (experiments) le feiceáil an féidir an fuinneamh seo a úsáid chun leictreachas a ghiniúint freisin.

San eagrán seo d'Eureka, tá a lán le rá againn faoin bhfarraige agus faoi na rudaí a bhaineann leis an bhfarraige. Tá na torthaí ar chomórtas na n-eitleán páipéir againn freisin. Léigh leat!

Gníomhaíocht

An bhfásann gach sórt planda sa sáile (salt water)?

Tá uisce na farraige goirt (salty) agus ní dóigh linn gur mhaith leat é a ól. Ach cad faoi phlandaí? Teastaíonn uisce uathu chun fás, ach an bhféadfadh siad fás sa sáile? In Eureka na seachtaine seo caite, rinne tú imscrúdú le fáil amach conas a d'éirigh le plandaí má chuir tú iad i ngaineamh. Faigh amach anois cén tionchar (effect) a bhíonn ag sáile ar phlandaí.

BUNÁBHAIR:
- 2 mhias phlaisteacha m.sh. tráidirí torthaí
- tuáille cistine
- síolta biolair (cress)
- uisce
- salann

TREORACHA:
1. Cuir píosa den tuáille cistine ar an dá mhias phlaisteacha.
2. Cuir cúpla síol ar na tuáillí.
3. Cuir uisce glan ar mhias amháin agus uisce a bhfuil salann ann ar an mias eile.
4. **Tuar** cad a tharlóidh do na síolta sa dá mhias i gceann cúpla lá.
5. **Breathnaigh** cad a tharlaíonn. B'fhéidir go dtógfaidh sé cúpla lá ar na hathruithe a fheiceáil. Cad a d'fhoghlaim tú?

Sliogáin mhara

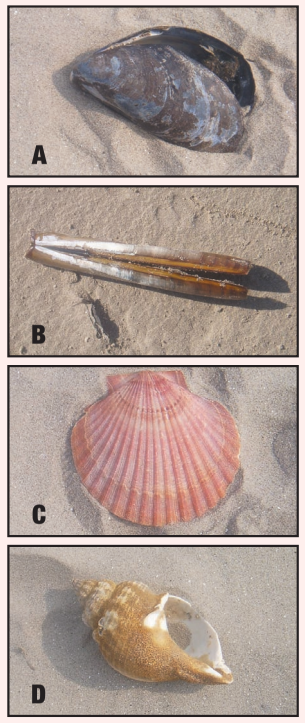

Is rudaí áille iad sliogáin agus bíonn sé éasca iad a fháil cois farraige. Uaireanta, déanann daoine seodra (jewellery) astu nó maisíonn (decorate) siad boscaí leo. I dtiortha áirithe, d'úsáid na daoine sliogáin mar airgead. Bhí ainmhithe, ar nós seilidí, ina gcónaí tráth sna sliogáin fholmha (empty) a fhaighimid cois farraige. Tá ainm ar leith ar gach sórt sliogáin. Taispeánann na pictiúir seo roinnt de na sliogáin is coitianta (commonest) cois farraige. An féidir leat iad a ainmniú? Tá tús na bhfocal líonta isteach cheana féin mar leid. Breathnaigh ar leabhar má bhíonn cabhair uait. Tá na freagraí le fáil ar leathanach 4.

A Diú _ _ _ _ _ _
B Sc_ _ _ mh_ _ _
C Mu_ _ _ _
D Cua_ _ _ _

Tithe solais

An Teach Solais ag Rinn Duáin.

Is áit dhainséarach é cósta na hÉireann do longa (ships), go mór mór i ndorchadas na hoíche. Bíonn dainséar ag baint le huisce éadomhain, le carraigeacha atá faoi cheilt (hidden) agus le ballaí chuanta (harbours) atá ag gobadh (sticking) amach san fharraige. Bíonn solas gealánach (flashing) ar theach solais agus tugann sé rabhadh (warning) do dhaoine atá amuigh ar farraige faoi na dainséir seo.

Thóg (built) daoine an chéad teach solais riamh in Éirinn thart ar an mbliain 1172 ag Rinn Duáin (Hook Head), Co. Loch Garman. Bhíodh tinte guail ar lasadh ar bharr na seantithe solais fadó, chun rabhadh a thabhairt do na longa agus na báid. Anois, faigheann na tithe solais cumhacht ó **leictreachas** nó ó **fhuinneamh gréine** (solar). Fadó freisin, bhíodh coimeádaí (lighthouse keeper) sa teach solais chun aire a thabhairt don solas, ach anois tá na tithe solais ar fad **uathoibritheach** (automated). Ciallaíonn sé seo gur féidir leo oibriú as a stuaim féin (on their own). Tá pátrún speisialta ag an solas gealánach i ngach teach solais in Éirinn. Ar an gcaoi seo, bíonn na mairnéalaigh in ann an teach solais a aithint agus bíonn a fhios acu cá bhfuil siad, san oíche.

Cé acu teach solais is gaire do d'áit chónaithe? Déan iarracht fáil amach cathain a tógadh é.

Gníomhaíocht

Dear agus déan samhail de theach solais

Féach ar phictiúr an tí solais. Déan machnamh (think) ar na rudaí tábhachtacha faoi theach solais, m.sh. an cruth, an dath, na fuinneoga ag an mbarr. Sa ghníomhaíocht seo, beidh seans agat samhail de theach solais a dhearadh agus a dhéanamh, ag úsáid ciorcad (circuit) simplí.

BUNÁBHAIR:
- Feadán (tube) cairtchláir m.sh. coimeádán criospaí
- Cárta
- Péint
- Seilitéip
- Siosúr
- Claibín (lid) nó cupán plaisteach trédhearcach (clear)

DON CHIORCAD LEICTREACH AGUS DON LASC
- Cró bolgain (bulb holder)
- Bolgán
- Cadhnra
- Fáiscín páipéir
- Ceanglóirí páipéir (paper fasteners)
- Sreang (wire)
- Píosa beag cairtchlár don lasc

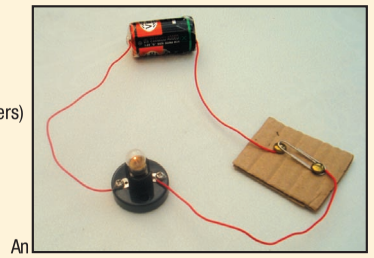

TREORACHA:
1. Déan plean den teach solais. An mbeidh sé cosúil le teach solais atá in aice leat?
2. Déan liosta de na rudaí ar fad a theastóidh uait.
3. Déan an ciorcad leictreach ar dtús agus bí cinnte go n-oibríonn sé.
4. Tóg an teach solais thart ar an gciorcad.
5. Maisigh an teach solais.

Iasc agus Iascaireacht

Is **tionscnamh** (industry) an-mhór í an iascaireacht in Éirinn. Braitheann a lán daoine ar iascaireacht mar shlí bheatha (occupation). **Trálaeir** is ea an t-ainm atá ar bháid mhóra iascaireachta. Tarraingíonn na báid a gcuid líonta taobh thiar díobh nuair a bhíonn siad ag gluaiseacht tríd an uisce.

Is bia an-sláintiúil é iasc. Cabhraíonn sé leis na matáin agus na cnámha agus tagann forbairt (development) níos fearr ar an inchinn (brain) má itheann tú iasc. Féach ar ghréasán Bhord Iascaigh Mhara ag **www.bim.ie** chun breis eolais a fháil ar chúrsaí éisc.

Gníomhaíocht

Ainmnigh an t-iasc sin

Faigheann iascairí na ceithre iasc seo thíos amach ó chóstaí na hÉireann. An féidir leat na pictiúir a mheaitseáil leis na habairtí? Cuir an litir cheart in aice na n-ainmneacha ag bun an phictiúir. Ar ith tú aon cheann de na héisc seo riamh?

Leathóg: Is iasc réidh (flat) mé agus bíonn spotaí oráiste orm.
Ronnach: Níl mé réidh agus bíonn stríoca ar mo chorp.
Trosc: Níl me réidh agus bíonn trí eite (fin) ar mo dhroim.
Roc: Tá mé réidh agus bíonn cruth diamaint orm.

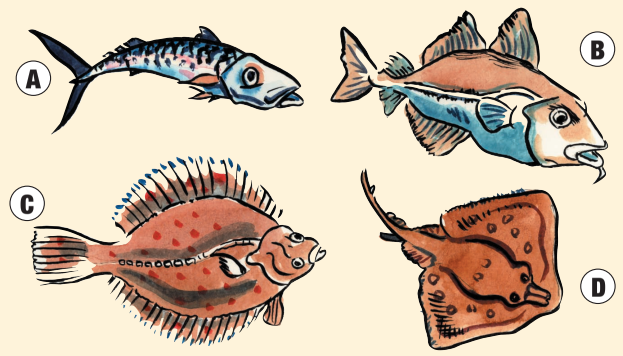

TROSC	ROC	RONNACH	LEATHÓG

Sábháilteacht Cois Farraige

Tá cósta na hÉireann go hálainn agus is féidir an-spraoi a bheith againn cois farraige. Ach tá an cósta dainséarach freisin. I measc na ndainséar cois cósta tá sruthanna (currents) láidre, carraigeacha géara agus uisce a éiríonn domhain (deep) go tobann. Ach má chloíonn tú leis na rialacha a bhaineann le sábháilteacht cois farraige, beidh tú in ann taitneamh a bhaint as lá cois trá.

SEO CÚPLA RIAIL THÁBHACHTACH:
- Ná téigh ag snámh nó ag lapadáil i d'aonar riamh.
- Má theastaíonn uait dul ag snámh, bí cinnte go bhfuil garda tarrthála (lifeguard) ar an trá.
- Má tá bratach dhearg in airde, ná téigh ag snámh. Seans go mbeidh fógraí, cosúil leis an gceann sa phictiúr, le feiceáil ar an trá. Tabhair aird orthu!
- Caithfidh tú aird a thabhairt ar an taoide i gcónaí – fiú nuair a bhíonn tú ag spraoi ar an trá. Bí cinnte go mbeidh tú sábháilte ag fágáil na trá. Sa phictiúr is mór an trua nár thug úinéirí an chairr aird ar an taoide!

Fíricí Fónta

- Bíonn ábhair éagsúla le fáil sa sáile – chomh maith le salann, faighimid rianta (traces) bídeacha óir, airgid agus **mianraí** (minerals) luachmhara eile.
- Thógfadh sé 5000 bliain ar dheor amháin sáile taisteal tríd na haigéin ar fad ar domhan.
- Tá cónaí ar na hainmhithe is mó ar domhan san fharraige. Meánn (weigh) míolta móra gorma os cionn 90 tona. Bíonn siad níos mó ná 30m ar a bhfad.
- Is féidir feamainn a ithe mar ghlasra. Is féidir í a úsáid freisin chun uachtar reoite, taos fiacla, péinteanna agus cógais leighis (medicines) a dhéanamh.

Ag tabhairt aire don chladach (seashore)

Is mór an trua é go ndéanann daoine damáiste don chladach. Fágann daoine bruscar gránna ina ndiaidh ar an gcladach. Uaireanta, maraíonn an bruscar seo an fiadhúlra (wildlife). Má shlogann (swallow) éisc málaí plaisteacha, gheobhaidh siad bás. Éiríonn ainmhithe, éin agus éisc greamaithe sna fáinní plaisteacha a bhíonn ar bharr cannaí dí (drink cans). Ba cheart go mbeadh gach duine freagrach (responsible) as aire a thabhairt don chladach – cuir do chuid bruscair isteach i mbosca bruscair nó tabhair abhaile leat é.